Filosofia ja elämänkatsomustieto reaalin ylioppilaskirjoituksissa

Katsaus kevään kirjoituksiin

PEKKA ELO JA TOMMI PAALANEN

Filosofian vastausten lukumäärä näyttää olevan vuoristorata. Vuoden 2001 keväällä vastauksia tuli yli 8000. Nyt keväällä 2002 vastauksia tuli vain vajaa 5000. Toisaalta vastausten filosofinen taso on noussut kohisten. Ehkä filosofialle on hyväksi, että se on filosofiaa eikä jutustelua. Pelkkä asian pohdiskelu ja pyöritteleminen eivät vielä riitä filosofiseksi argumentaatioksi.

Kevään ensimmäinen filosofian tehtävä oli (1) *Onnellisuus etiikan päämääränä*. Vastaajat tunsivat utilitaristien käsityksen, jonka mukaan hyödyllisyys määritellään mielihyvää ja nautintoa, onnellisuutta tuottavaksi asiaksi. Suhteellisen harva haki vauhtia antiikin hedonisteilta. Esimerkkivastauksissamme Mikko Pelttari on vastannut tehtävään (1). Hän ottaa esille aristoteelisen eudaimonismin ja hyve-etiikan perusasiat. Myös Rosa-Maria Lehdon vastaus on tehtävään (1). Hän käsittelee yhtälailla eudaimonismia, mutta luettelee lisäksi muita yleisesti tunnettuja etiikan teorioita runsaasti, tosin varsin viitteellisesti. Ensimmäiseen tehtävään vastasi 1410 kokelasta, mikä nostaa tehtävän kaikista suosituimmaksi kuuden joukosta. Keskiarvoiset pistemäärät olivat normaalia keskitasoa eli 3:n tienoilla.

Seuraava tehtävä (2) *Teleologinen selittäminen uuden ajan tieteessä* osoittautui hankalammaksi kuin oli tarkoitus. Ilmeisesti tieteenfilosofian opinnot lukiossa rajoittuvat paradigmoihin, ja selittämisen tapa on jäänyt vähälle. Vain harva vastaaja osasi määritellä teleologisen selittämisen päämäärästä lähteväksi ja tiesi, että siihen on uudella ajalla suhtauduttu kriittisesti ja että sitä on uudella ajalla käytetty ihmisen toiminnan selittämiseen. Toisaalta joukosta löytyi myös muutama säkenöivä Hegel-perustainen vastaus. Vastaajien lukumäärä hipoi pohjalukemia 160 kokelaan voimin ja keskiarvoinen pistemäärä putosi kahden tuntumaan.

Kolmas kysymys oli (3) *Miten etiikan teoriassa perustellaan moraalinormien sitovuutta ja velvoittavuutta?* Vastauksen perustana oli useimmiten Immanuel Kantin käsitys, jonka mukaan velvollisuus perustuu järkeen. Muutamat huomasivat myös sopimusteorian mahdollisuudet. Vaikka aika ajoin yliluonnolliset auktoriteetit ovat vastauksissa mukana, tällä kertaa esimerkiksi Tuomas Akvinolainen ei päässyt mukaan, vaikka tilaa olisi ollut. Kolmannen tehtävän pistemäärät olivat keskitasoa ylempänä. Keskiarvoksi muodostui noin 3.4. Vaikuttaa siltä, että etiikkaa osataan melko hyvin lukioissa. Ehkä kansalaisten huoli nuorten arvoista on saanut vastakaikua.

Neljäs kysymys rakentui Tiikeri-sarjakuvan pohjalle. (4) *Alla oleva sarjakuva käsittelee kielen ja ajattelun suhdetta. Selvitä siinä esitettyä päättelyä, sen rakennetta ja pätevyyttä.*

Helsingin Sanomat 16.2.2001

Vastaus olisi ollut helppoa rakentaa sanojen keskinäisen vastaavuuden eli synonyymisyyden perustalle. Valitettavan harvat ottivat sen lähtökohdakseen, mutta toisaalta he olivat ymmärtäneet, että kyseessä on käsitteen ja sen viittauskohteen suhteeseen liittyvä ongelma. Tämä tehtävä houkutteli monia tekemään suhteellisen paljon pohdintaa kyselijän – siis Epun – ymmärryksestä ja ikäkaudesta. Se johti helposti ei-filosofiseen vastaukseen. Kolmannen ja neljännen tehtävän suosio oli samaa luokkaa, siinä 600 tuntumassa. Neljäs tehtävä oli kuitenkin kolmatta hankalampi sikäli, että pistekeskiarvot jäivät kolmen alle.

Viides kysymys kuului seuraavasti (5) *Mikä on filosofinen dilemma? Esitä esimerkki dilemmasta ja selvitä sen avulla, mistä dilemmassa on kysymys.* Tämän tehtävän laatijat keskustelivat pitkään dilemmojen ja paradoksien suhteesta. Keskusteluissa päädyttiin arvosteluperiaatteiden pehmeään muotoiluun: ”Jos vastaus painottuu paradoksiin, siitä voi saada täydet pisteet, mikäli aihetta on käsitelty ’dilemmaattisesti’”. Useissa vastuksissa tarjottiin jumalan olemassaoloa dilemmaksi, mutta se menee reilusti ohi aiheesta. Teodikea–ongelma on tietysti eri asia. Suurimmat vastauksiin liittyvät ongelmat koskivat dilemman sekoittamista filosofisiin ongelmiin yleensä. Tähän kysymykseen vastattiin ahkerasti. Yhteensä 1037 kokelasta otti dilemmat aiheekseen, ja menestyskään ei ollut huono. Keskiarvo pysyy kolmen tuntumassa.

Filosofian jokerikysymys noudatteli tuttua henkeä. Se oli ajankohtainen ja monimutkaisiin kysymyksiin kohdistuva. (6) *Eri kansalaisryhmät ovat arvostelleet globalisaatiota siitä, että se sivuuttaa luonnonarvot ja kehitysmaiden oikeudet. Jotkut ryhmät ovat mielenosoituksissa käyttäneet väkivaltaa valtion edustajia – poliiseja – vastaan. Urho Kekkonen kirjoitti vuonna 1934: ”Milloin valtiossa esiintyy toimintaa, joka julistaa päämääräkseen demokratian tuhoamisen ja ’järjestelmän’ so. voimassaolevan valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen kukistamisen, silloin demokratian tulee siekailematta ja päättäväisesti pakkokeinoillaan estää tuollainen valtionvastainen toiminta, mikäli se uhkaa koitua demokratialle vaaraksi” (Demokratian itsepuolustus). Pohdi fi-*

losofisesti globalisaation puolustajien ja vastustajien perusteita sekä sitä, mitä eettisiä ongelmia sisältyy väkivaltaisiin mielenosoituksiin ja niiden tukahduttamiseen.

Taas kerran soveltava jokeri oli filosofian sarjan houkuttelevin tehtävä. Vastaukset olivat hyviä, ja tuottivat yli 4 pisteen keskiarvon. Tällaisissa tehtävissä on hyvä kysyä millä kriteereillä vastaus on tai ei ole filosofiaa. Päädyttiin toteamaan, että filosofinen tarkoittaa tässä filosofisen käsitteistön käyttöä. Oikeudet, utilitaristinen hyötyperiaate tai itseisarvot voivat olla tällaista käsitteistöä. Globalisaatiota on helppo sortua käsittelemään kuvailevasti ja yhteiskunnallisen aktivismin kannalta, jolloin filosofiset kysymykset saattavat jäädä ideologisten mielipiteiden varjoon. Kuudenteen kysymykseen vastasi 704 kokelasta.

Yhteensä filosofiaan vastasi 4589 kokelasta. Edellisenä vuonna vastaajia oli miltei kaksinkertainen määrä, 8646 kokelasta. On vaikea selvittää, millaisista tuulista näin suuri vaihtelu voi johtua. Olisiko niin, että filosofian kysymyksiin suhtaudutaan kokeessa tietyllä varauksella? Jos tehtävä osoittautuu kiehtovaksi, siihen voidaan uskaltautua vastaamaan. Koska filosofian tehtäviä pidettäneen yleisesti kohtuullisen vaikeina, niin vastaaminen voi tuntua kokelaista riskinotolta.

Elämänkatsomustietoon vastasi yhteensä 2562 kokelasta. Keskimääräinen pistekeskiarvo oli 3.39. Esimerkkivastauksista Alina Mänttäri vastasi tehtävään (2), joka koski eläinten hyvää kohtelua. (2) *Olemme kaikki yksimielisiä siitä, että eläimiä pitää kohdella hyvin. Pohdi, mistä saamme tietää, mikä on hyvää eläinten kohtelua. Mitkä ovat tässä tapauksessa tietolähteet, ja mihin eri tietolähteiden luotettavuus perustuu?* Vastauksen arvioinnin kannalta oleellista on ymmärtää, että kysymys ei ole itsestään selvä. Ongelma on tieto-opillinen: kuinka voisimme tietää, mitä esimerkiksi lepakko haluaa elämältään, vai voiko lepakko ylipäänsä haluta mitään?

Elämänkatsomustiedon vastaajien määrä nousee tasaisesti. Kokelaiden tulee ennen koetta ilmoittautua joko uskonnon tai elämänkatsomustiedon kirjoittajiksi ja syksyn 2002 reaalikokeessa elämänkatsomustietoon oli ilmoittautunut 723 kokelasta (vuoden 2001 syksyllä 679) eli noin 10 % kokeeseen osallistujista.